

יש בזה בוש וציון גדול להאשה]. ומבואר
מזה דלוי התורה לנשואה לכסות שערותיה
יש בו הפחתת יפיה במקצת מעיני בני אדם,
דהא מקרא זה לנו למדים חוצת כיסוי שערות.
וא"כ כל שאשה עושה תחבולה שמהיה מראית
ראשה והיכר שערותיה יפה כחבולה או אפילו
יותר יפה מבחולה הרי היא לכאורה מפירה
בזה רצון התורה, דאין לך בו אלא חידושו
ואין לנו מקור שהותר לנשואה לכסות שערותיה
באופן של יופי ושכלול מוחלט. וכל זה הוא
גם אם הרואה יצין שחבשה פ"נ ולא יטעה
לחושבה כחבולה או כנשואה ההולכת פרועת
ראש. ולפ"ז אם נשואה תיפה עצמה בלכתה
ברחוב כדרך הבחולות בלי שיהא הבדל ביניהן
נמצא שבטלה כוונת התורה, וחוששני דהוי
כנבל ברשות התורה ואולי גם שלא ברשות
התורה. וע' בכל זה להלן סימן ס"ה.

ובעצם כן מבואר בחז"ל שאין לנשואה לתקן
עצמה באופן שיש לה כל החן והיופי
של בחולה. דהנה איתא בגמ' כתובות (נב):
שעל הבחולה להתקטט כדי שיקפלו עליה בני
אדם, ומאחר שיש טעם נכון שמחמתו היא
מתקטטת אין בזה חסרון לניעות. וכן הוא
בלשון רש"י תענית (יג): ד"ה אין הבוגרת
וכו' שכתב וז"ל "אין הבוגרת שהציאה שתי
סימנים רשאה לנוול עצמה אלא מתקטטת כדי
שיקפלו עליה בני אדם וכו'" עכ"ל. ומאד שני
נשואה אין עליה להתקטט באופן זה ברשות
הרצים אלא"כ יש נורף מיוחד מאד שלום בית,
ע' גמ' תענית (כג): בנוגע לדביתהו דאבא
חלקיה, שינאה לקראתו כשהיתה מקושטת
ושאלו אותו תלמידיו "מאי טעמא כי מטא
מר למתא נפקא דביתהו דמר כי מיקשטא
אמר להו כדי שלא אתן עיני באשה אחרת"
עכ"ל. ומבואר דעד שצא למתא לא היתה

וכמבואר במ"צ סי' ע"ה ס"ק ז' בשם הפמ"ג,
דרך הסתכלות הוא דאסור, לכן גם אנשים מתרגלים
להכיר מי היא נשואה ומי היא בחולה. ובפרט
אנשים שעסקיהם עם הנשים כמו רופא בעל חנות
וכדומה ודאי לומדים להכיר ההבדל שביניהן. וגם
י"ל דאנשים לומדים להכיר מהו פאה מנשיהם
ובנותיהן הנשואות דחובשות פאה צראשן ובעליהן
ואציהן מסתכלים עליהן ולומדים להכיר שזהו מראה
פאה וחלוק הוא ממראה בנותיהן הבחולות
ואחיותיהן הבחולות שמותר להסתכל בהן ע' מ"צ
סי' רכ"ה ס"ק א' ושה"ז ס"ק ב' ואצלן הם רואים
מראה שער טבעי בלתי מכוסה.

ולסיומא דמילתא אזכיר מה שכתוב בתשו' מנחת
שלמה למרן הגאון רש"י אויערבאך
זצ"ל ח"צ סי' נ"ח ענף כ"ט וז"ל "ומה שנתפשט
ההיתר של פאה נכרית חוששני שקומכין על זה
שרוב אנשים יודעים בזה להבחין, אף שהרבה פעמים
אני איני יודע להבחין" עכ"ל והזכרתי דבריו לעיל.
ומבואר דאם רוב אנשים לא ידעו להבחין פשוט לו
להגאון דדבר כזה אסור מטעם מראית העין או
איסורא דוה"ת נקיים, ואין הדבר תלוי בדעת
נשים לבד. ועיין מש"כ עוד בזה להלן סוף אות
י"צ ד"ה ועוד מבואר משם וכו'.

- ח -

**פגם ו': ברש"י מבואר שביסוי שערות
מפחתת קצת יופי האשה, ובפ"נ
שמושכל טובא אין הדבר כן**

חזין מהנ"ל יש לדעת דמבואר ברש"י שיפיה
של אשה עם כיסוי שערות הוא פחות
מיפיה של אשה בלי כיסוי שערות, ע' ברש"י
כתובות (עב). ד"ה אזהרה וכו' "עבדינן לה
הכי [לפרוע ראש הסוטה] לנוולה מדה כנגד
מדה שעשתה להתנאות על צועלה" עכ"ל.
דהיינו שהאשה קותרת שערות ראשה כדי
לזנות דע"ז מתרבה יפיה [אולם כאשר לנו
עושים כן לנשואה צפני עם ועדה כמו בסוטה

מכיר ע' תנחומא פרשת וישלח אות ה' וז"ל
 "מה כתיב באיוב צרית כרתי לעיני ומה אחריו
 על צחלה (איוב ל"א) - ראה נדקתו של איוב,
 ומה צחלה שאלם רשאי להסתכל בה שמה
 ישאנה לעצמו או ישאנה לבנו או לאחיו לא
 נסתכל בה, באשת איש על אחת כמה וכמה"
 ומבואר דאסור להסתכל בפני נשואה. נמצא,
 שאין איסור להסתכל בפני פנויה כל שהוא
 לצורך, משא"כ בנוגע לאשת איש רחוק הוא
 שיהא מנצ שיש צורך והיתר להסתכל בפניה.
 ולפ"ז, יש בעצם צורך שידעו ויכירו באשה אם
 היא צחלה או אשת איש.

ובן הוא באבות דרבי נתן פ"ב ה"ה שכתב
 בתוך דבריו וז"ל "הרי הוא אומר צרית
 כרתי לעיני ומה אחריו על צחלה, מלמד
 שהחמיר איוב על עצמו ולא נסתכל אפילו
 בצחלה, והלא דברים ק"ו ומה אם צחלה זו
 אם יראה ישאנה לעצמו החמיר איוב על עצמו
 ולא נסתכל בה, אשת איש על אחת כמה וכמה.
 ומפני מה החמיר איוב על עצמו ולא נסתכל
 אפילו בצחלה מפני שאמר איוב שמה אסתכל
 אני היום ולמחר יבוא איש אחר וישאנה ונמצא
 שאני מסתכל באשת איש" עכ"ל.

וע' רמב"ם פכ"א מאיסורי ביאה הל' ג'
 "ומותר להסתכל בפני הפנויה ולצדקה
 בין צחלה בין בעולה כדי שיראה אם היא
 נאה בעיניו ישאנה ואין צוה נד איסור ולא
 עוד אלא דראוי לעשות כן. אבל לא יסתכל
 דרך זנות הרי הוא אומר צרית כרתי לעיני
 ומה אחריו על צחלה" עכ"ל. וע"ש בצירור
 הגר"א שצ"ן לדברי האדר"ג הנ"ל. ולכן הדרך
 הנכונה היא שהנשים יתלבשו באופן כזה שמיד
 כשפוגשים באשה מכירים ויודעים תיכף ומיד
 אם היא צחלה או נשואה, בכדי שלא יסתכל
 בה בחנם כאשר היא נשואה.

מתקשטת, דכן דרך נשואה שלא להתקשט,
 ולכן תמהו שאיך הקילה להתקשט עד מטה
 למטה, ומירץ שהיה צורך למנא חן בעיני
 בעלה. ובאמת גם כאשר היא מיפה עצמה
 בכדי שתמנא חן בעיני בעלה יש לה למעט
 הקישוט לפני אחרים ככל שאפשר, כאשר
 קירצת הדעת שבין איש ואשתו הוי בכלל
 דברים שבסתר, וכל שאפשר להרחיקו מעיני
 הרואים נכון יותר, ע' להלן סימן ס"ה אות
 ה-ו. ומטעם זה שיש לנשואה למעט קישוטה
 ברשות הרבים צוהה התורה מצות כיסוי
 השערות של נשואה כדי למעט יופיה במקצת
 שלא יכשלו בה בני אדם ר"ל, ע' לעיל סימן
 כ"א אות ג' וד', וצחלה שלא נתחייבה בכיסוי
 שערות היינו משום שמוותרת להראות יפיה
 יותר מנשואה.

- ט -

פגם ז': מעורב כמה טעמים צריך
להיות ניכר מיד שהאשה היא נשואה
מהברוים של גדולי ישראל שזכרים להלן
 אות י"ז מבואר דפשיטא להו
 די ש חוצה על אשה שתהא ניכרת כנשואה
 מיום חופתה ואילך. ואם אינה עושה כן הרי
 היא מתנהגת מעין דרכה של קוטה שרונית
 למנא חן בעיני אנשים אחרים לצד מבעלה.
 ומדבריהם מבואר דנקטו שזהו מהתועלויות
 שבמנות כיסוי שערות. ועוד, מאחר דאיסור
 דעריות בא"א חמור פי כמה מהאיסור שאכל
 צחלה, ראוי הוא שגניעותא של נשואה תהא
 טפי מזה של צחלה.

ולחזק הצורך שיהא ניכר שהיא אשת איש
 ושראשה מכוסה אוסיף דהנה מותר
 לראות צחלה ולהכיר אינה כאשר אולי היא
 ראויה לבנו או לאחיו או לאדם אחר שהוא

ואגב אזכיר את אשר ראיתי מענין לענין
 בספר מחניך קדוש (נדפס בשנת
 תרס"א) כאשר מסביר מנהגי ירושלים בישוב
 הישן כותב זאת ט"ז וז"ל "אורך השמלה
 באשה אחר נישואיה צריך להיות יותר ארוך
 מהשמלה של בת בוגרת, דללאחר נישואיה היא
 אשת איש החמורה שכולה ערוה, ונהגו שיהי'
 אורך השמלה של האשה לאחר הנישואין
 מלפניה עד סמוך לפרסת רגליה ואחורי
 השמלה עד סמוך לארץ ממש ומנהג אבותינו
 תורה היא וכו'" עכ"ל. ומצואר דמנהג הישן
 בירושלים היה לחלק בין מראה ולבישת צחולה
 לבין זה של נשואה. וטעמם לכאורה הו' כעין
 שכתבנו. דהצחולות לא ראו ללבוש שמלה עד
 סמוך לפרסות הרגלים כאשר ראו להיות יפות.
 משא"כ הנשואות שמרו עצמן צטהרה ציתר
 שאת וכיסו עצמן עד למטה.

וכבר הביא כן האוצר הפוסקים אזהע"ז
 סי' כ"א סע' ב' משמיה דהאפי זוטא.
 דז"ל שם אות ה' ד"ה ויש שכתבו וכו' באמצע
 דבריו "דלפי האמת ודאי דבר מגונה ללכת
 הנשואות כמו הצחולות ולכל הפחות הו' להו'
 לכסות מקצת ראשן לשים על הפאה נכרית
 לעיף מפני הרואים, כדי שיהיה הפרש בין
 צחולות לנשואות וכו'" עכ"ל. ומכאן נובע
 מנהג עדת החסידים כהיום שנשיהם חוצצות
 כוצע קטן ע"ג הפאה שהוא דבר המיוחד
 לנשואות וניכר לכל שכיסתה ראשה עם פאה.

ובאותו ענין ראיתי בנוגע לטבעת הקידושין,
 שהחתן נותן על אצבע האשה דהיינו
 האצבע שאצל האגודל, ע' בנחלת שבעה סי'
 י"ב צמחודשים אות ב' שכתב דלכן שמם
 הטבעת על האצבע השניה משום שהיא נראית
 לעין יותר משאר אצבעות וכו' ויראו הכל
 שהיא נושאת טבעת קידושין וידעו שהיא

מקודשת ולא יקפצו עליה אינשי לקדשה
 [ובחינוך צמחודש תקנ"ב כתב דנהגו לקדש
 בטבעת להיות צידה תמיד למזכרת שתתן אל
 לבה לעולם שהיא קנויה לאותו האיש]. נמצא
 שטעמו של הנ"ש עולה ד' צדד עם מה
 שכתבנו, שדרך התורה היא שיהא ניכר צהדיא
 תמיד על האשה שהיא אשת איש ולא יתשצוה
 לצחולה בלתי אורסה. ולפ"ז פ"ג המסתרת
 ידיעה זו וא"א לדעת על ידה מיד שאשה זו
 היא א"א, פוגמת היא בעיקר גדול.

ועוד ראוי לציין לדברי תשו' חוות יאיר סי'
 קצ"ו שכתב בתוך דבריו שיש צורך גדול
 שיהא ניכר על אשה שהיא אשת איש, שדרך
 הפרוצים בזמנו היה לרדוף אחר הצחולות אבל
 לא אחר נשואות צידעם חומר איסור אשת
 איש. ואם לא היה ניכר על א"א שהיא נשואה,
 היתה מסכנת עצמה שיתקרצו אליה פרוצים
 וז"ל "דאיך תלך פרועת ראש והרי היא אשת
 איש וכו' ועוד יש לחוש לכמה חששות ותקלות
 כי מנהג צחורי ישראל הפריצים לנהוג קלות
 ראש עם הצחולות משא"כ עם הנשואות גדרו
 גדר ואין מי שנוהג בהן קלות ראש פן חלילה
 יכשלו בה לגמרי" עכ"ל וציין אליו צפ"ט אבן
 העזר סי' כ"א סס"ק ב'. וראיתי צהגהות
 שצס"ס משבצות זהב לבושה פכ"ג הע' י"ב
 שהגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל ציין
 למראה מקום זה בנוגע שאין לקשט פאה
 נכרית באופן שעיי"ז הנשואה נראית כצחולה.

ולכל הנ"ל נראה להוסיף שיש להוכיח שגם
 האשה עצמה מרגשת צורך טבעי שיהא
 ניכר עליה שכיסתה שערותיה ושללא יראה צראש
 מגולה. והגם שהרבה כהיום לא יודעות
 מהרגשה זו, והו' מקלקול הדור דאינה מרגשת
 אבל באמת יש לה רגש פנימי שמחמתו היא
 רוצה שיהא ניכר. דהנה בעירובין (ק:) מונה

הגמ' עשרה קללות שנתקללה האשה אחרי חטא חוה, וכתובם נמנה "עטופה כחבל". דהיינו שחובת כיסוי שערותיה נדמה להמנול דעטיפת הראש של חבל. ולכאורה תמוה דוכי כיסוי הראש נחשב כעטיפה דחבל, הא על כיסוי הראש מצרכים בכל צוקר עוטר ישראל בתפארה מאחר שהכיסוי נחשב כהוספה ליקר האדם ולא כהפחתה למראהו. ולומר שאשה צריכה לכסות שערותיה באופן שתפקע ע"י הכיסוי כל יפיה, כמו שבחבל ע"י העטיפה ולצית בגדים פשוטים נפקע כמעט כל יפיו, ג"כ לא שמענו - דהיכן מצינו שלא תמנול אשה חן בעיני בעלה בצגדים נאים ויפים כולל כיסוי הראש ע' גמ' דתענית (כז:). [ולכל היותר יהא מיעוט קצת במראית יפיה ע"י הכיסוי ע' לעיל אות ח'].

והפתרון לזה נמצא בלשון רש"י על מאמר זה של עטופה כחבל "בושה לנאת בראשה פרוע". ולא מובן, היכן מנא רש"י נקודה זו של בושה בראש פרוע בהקללה של עטופה כחבל. ולמה לא כתב בפשיטות שע"י חובת כיסוי שערות הרי היא עטופה כחבל, בלי להזכיר ענינא דבושה. ולענ"ד עומק הדברים הוא שיקוד דינא דעטיפת הראש של חבל, שהוא לכסות ראשו עד למטה מעיניו ע' יו"ד סי' שפ"ו, הוא ציטוי של בושה מצני אדם מאחר שפגע בו מדת הדין ונלקח ממנו אוהבו הקרוב אליו. וחז"ל חייבו החבל להשריש בלבו רגש זו לחזק רגשי האבילות והנער על העדר הקרוב. וזהו שלקחו כמשל לאשה. דהיינו דאחרי שהציאה מיתה לעולם היא נתקללה להרגיש בושה עמוקה וצטבעה קשה לה להופיע שוב בראש פרוע לפני עם ועדה. ולפ"ז ודאי שצריכה שיהא ניכר שהיא חובשת פ"נ וכיסתה שערותיה הטבעיות.

וזהו בעצם חידוש נפלא. שהקצ"ה נטע רגש עמוק בלב אשה נשואה שיש לה צורך לכסות שערותיה ומתציית להופיע בראש פרוע. ואי לאו גמ' זו לא היינו יודעים שיש מציאות כזה והיינו דנים הבושה כתוצאה ממה שהיא נחשבת עצריין אם תלך בראש פרוע או שמרגשת עצמה פרוצה לילך בגילוי ראש אחרי שכבר נהרגלה ללכת בכיסוי ראש. חבל בעת מתחדש לנו שהגם שנקודות אלו ג"כ אמתיים הם, מ"מ יש צורך טבעי עבור נשואה לכסות ראשה והוא רגש של בושה, דמאחר שהיא התריצה את העולם א"א לה להופיע כבתולה בזהרמת ראש.

[על הנ"ל קבלתי מכתב חשוב וז"ל (עם הוספת אותיות):

(א) בכמה מקומות בקונטרס כתוב דע"י כיסוי הראש חייב להיות ניכר לציבור מיד שמדובר באשה נשואה. ואנכי צער ולא אדע היכן מנא כת"ר שחובת כיסוי הראש הוא כדי להוכיח שהיא נשואה. (ב) והלא צענין פ"נ דיברו רבים וגדולים מהקדמונים והאחרונים והזכירו בזה ענין פריצות וענין מראית העין וכו' ולא ראיתי שזכירו דהוא כדי שיהא היכר בין נשואה לרווקה.

(ג) ועוד דהלא המג"א ומ"צ סי' ע"ה כתבו דגם בתולה שנבעלה חייבת לכסות ראשה, והרי היא אינה נשואה. וכן אלמנה חייבת לכסות ראשה הגם שאינה נשואה. ובעל כרחך דמנול זו לאו להיכר דנשואה היא בזה.

(ד) ועוד שהרי לדעת השבות יעקב נשואה אינה חייבת בכיסוי שערות רק אחר שנבעלה, דהיינו למחרת יום הנשואין. והנה היא ודאי אשת איש גמורה כבר מהאירוסין ואעפ"כ אינה צריכה לכסות ראשה. ושם מוכח לכאורה דמנול זו לאו להיכר נשואה היא.

(ה) ומה נאמר בארצות המזרח בין המוסלמים אשר כפי ששמעתי נוהגים הם לכסות ראש הבתולות

מומן שהגיעו לוסתן, וכי היהודים החיים ביניהן לא מקיימים מצוות כיסוי הראש לפי שאין צוה היכר בין צחלה לנשואה, אמתמה" עכ"ל בעל המכתב. ואענה הנלעני"ד.

(א) תשובה להערה ראשונה: מה ששאל דהיכן כתוב שחייב להיות ניכר על ידי כיסוי שערות שהיא אשת איש, התשובה היא, בגמ' דעירובין (ק:) מצואר דאחרי חטא עך הדעת נתקללה חוה בעשר קללות וחדא מינייהו "עטופה כאבל", דהיינו שנתחייבה לכסות שערותיה. והנה ענינא דעיטוף אינו רק באבל דהא הוא דרך לבישה אלל ישמעאלים וטלית עוטפים סביב הראש בעטיפת ישמעאלים אחרי אמירת הצרכה. וא"כ צריך ביאור מהו היחוד שנצטוו חוה להיות עטופה כאבל דוקא. וכבר כתבנו צוה צפנים הספר שנקודת הענין של עטיפה שאלל האבל הוא להראות שהוא כל כך שבור ורצון מהדין שפגע בו עד שאין רצונו לדבר עם בני אדם. וזהו הוראת העטיפה של האבל המכסה הראש ועינים והפה באופן שמכריז צוה שהוא רוצה להיות סגור בחוץ עמו. והמנחמים הם המרפאים המלכ ומדברים על לבו ומעודדים אותו. וכמו כן אשה נשואה עליה לכסות ראשה בתור הכרזה לכל מי שאולי יראה לבא במגע עמה שהיא סגורה ואין להסתכל בה או להתקרב אליה כדרך שמוותר להסתכל בצחולה או להתקרב במדת מה אליה בכדי לצדק טבעה ומדותיה ונעימותה לצורך שידוכין וכדומה. ובעטיפותה שהיא מעין עטיפת האבל היא מכרזה "אני אשת איש" נא להתרחק ממני ולהניח אותי לנפשי וכדרך שהאבל מכריז שניחננו לנפשו. וזה עומק כוונת חז"ל צמה שאמרו שהיא נתחייבה להיות עטופה כאבל. ולפי כל זה מובן מאליו שיש הכרח שעל ידי הכיסוי שערות תהא ניכר שהיא אשת איש דאל"כ נתבטל כל המכוון שכוונה התורה צמזה חשובה זו.

(ב) תשובה להערה שניה: מה שהפוסקים הזכירו חששא דמראית העין ולא הנקודה שאינו ניכר בה שהיא אשת איש, נ"ל משום שמראית העין הוא איסור כללי ופשוט טפי. ושנית, י"ל דאינה כפרועת ראש ממש כשאינה ניכרת כאשת איש, דסוף סוף כיסוי יש על ראשה והאשה אינה מראה שערותיה הטבעיות, ורק דחסר קיום כוונת התורה צמזה זו, והוא כמי שמתפלל ברכות של שמו"ע (לכד מהראשון) בלי כוונה - דיוכל חוצת תפלה אבל חסר בתכלית התפלה לפנות להצורה עולם ולהתחנן לו עבור כל מצבי החיים. ולכן נקטו טעמא דמראית העין שהוא איסור מדינא במקום לכתוב טעמא דידן. ועוד אזכיר דכן אימא בתשו' חות יאיר סי' קצ"ו והוצא לעיל שיש צורך גדול שיהא ניכר מי היא אשת איש.

(ג) תשובה להערה שלישית: והא דלדעת רוב הפוסקים צחולה שנבעלה חייבת בכיסוי שערות אינו קושיא, באשר ודאי יש עוד טעמים ונמוקים למצוה זו, וכמצואר בספרי פרשת נשא אות נ"ו דהוא כהוספת לניעות אחר שנפגע לניעותה (במדה ממוצע בכל נשואין, והרבה כשנבעלה ע"י אונס או פיתוי) וכמו תמר שאחר שנבעלה מעמנון כיסתה שערותיה. ולכן כל בעולה צריכה הוספת לניעות זו.

(ד) תשובה להערה רביעית: והא דנשואה בלתי בעולה פטורה לדעת השבות יעקב מלכסות שערותיה עד שנבעלה הגם שהיא אשת איש, נראה דרק אחר שאשה כרתה ברית עם בעלה צמה שעשתה אותה כלי ע"י בעילה, רק מאז חוצע התורה ממנה שתסיר וחגנוז יפיה דהיינו שערותיה הטבעיות.

(ה) תשובה להערה חמישית: ובנוגע לאלו החיים בין המוסלמים ושם גם צחולות מכסות ראשן וא"א להכיר בין צחולה לנשואה, כבר כתבנו שעיקר מעשה המצוה מתקיימת

גם בשאינו ניכר, אבל אה"נ חסרון גדול יש בזה כשאינו ניכר בין בתולה ובין נשואה ולא כלום. כנלפע"ד].

- י -

הא דבתולות אינן מבסות ראשון הגם שביסוי שערות מרבה יראת שמים

וע"פ כלל הנ"ל שיש להבדיל הבדלה הניכרת בין נשואה לבתולה, יתישב עוד מילתא דתמיה. דהנה אנשים מכסים ראשיהם בכדי שיהא אימתא דשמיא עליהם ע' או"ח סי' ז' סע' ו' "ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש" והוסיף שם בהגהה הטעם "מפני כבוד השכינה". וע"ש במ"א הוצא במ"צ ס"ק י"א "דאפילו הקטנים נכון להרגילם בכיסוי הראש כי היכי דלהוי אימתא דשמיא עליהם כדאיתא (שבת קנו:) "כסי ראשך כי היכי דליהוי עלך אימתא דשמיא". ולכאורה תמוה לפ"ז למה הבתולות אינן עושות כן גם הן, וכי צטוחות הן ציראת שמים יותר מאנשים. ולומר דריבוי השערות שעל ראשן הוא עצמו ככיסוי הראש לא מסתבר כלל.

ומצאתי שעמד בזה החתם סופר צנדרים (ל:) וז"ל "נראה לי הא דצומננו מקפידים [אנשים] מאוד מאוד מצלי לגלות ראש ומחשיבים את המגלה לפושע, לא נהגו אצותינו כן מטעם פרישות ויראת שמים, דא"כ נשים פנויות נמי, דלענין זה אין לחלק, אדרבה צנשים הוה פרישות טפי שהרי נשואות הוה עוברת על דת אם יוצאה וראשה פרוע, אע"כ לא מטעם חסידות הנהיגו כן אלא מעיקר הדין כמ"ש הט"ז או"ח סי' ח' מאחר שעשוהו עובדי ע"ז חק לע"ז לילך דוקא בגילוי ראש ולכבד הע"ז בזה, א"כ נאסר לנו מן הדין ולא עדיף ממנצח שהיתה אהובה צימי האצות

ומשעשום אמוריים חק לע"ז שנאה הקצ"ה, וכ"כ הך, ומנהג זה (של הנכרים) נהגו הזכרים ולא הנקבות שלהם, אדרבה אית בהו קפידה ציניהם שלא תלכנה בגילוי ראש לבית ע"ז, ע"כ לא החמירו אצותינו בגילוי ראש דנקבות פנויות" עכ"ל הח"ס.

הנה הגם דדברי טעם הם מ"מ צאמת לא משמע דזהו טעמא דגברים מכסים ראשם ע' במ"א סי' ז' ובט"ז סי' ח' ובמ"צ סי' ז' ובכל הפוסקים, אלא דנתקבל החומרא לכתחילה מטעם יראת שמים, ע' בדצריהם שכן מצוהר בהם בהדיא, ורק אח"כ צרבות הימים נתוסף טעם דעכשיו חייבים לכסות גם מדינא מטעם ובחוקותיהם לא תלכו. ולפ"ז הקושיא במקומה עומדת, למה לא החמירו בתולות בלתי נשואות בזה שהוא דבר שכל האנשים נוהגים בו. ולענ"ד הטעם הוא כהנ"ל, דאינו מדרך דת יהודית שיהא מראה הבתולות ונשואות שוה בשוה. ולכן כדאי הדבר דבתולות לא יכסו שערות ראשן הגם שאילו יכסו ראשן הכיסוי היה מעורר אותן ומסייע ליראת שמים, מ"מ אינן עושות כן כדי שיהא ניכר בעם ישראל בהדיא ומיד מי היא נשואה ומי אינה נשואה.

ושוב העירו אותי שצספר מור וקליעה להיעצ"ן סי' ע"ה כתוב להדיא כמס"כ כאן, דאינו ראוי שהבתולות יכסו ראשן, כדי שיהא ניכר מי היא נשואה ומי עדיין בתולה [ועי' לעיל סי' כ"א אות א' שהעמקנו לשון המור וקליעה].

- יא -

האם מותר לבתולה לבסות שערותיה בדרך הגשואות עם פאה וכדומה

ודע, דהגם שאינו נכון שנשואה תהא נראית בתולה, וגם בדרך כלל אין הבתולות מתלבשות באופן שנראות כנשואות, מ"מ אם

ומגונים וטמאים הם צעיניה משא"כ לננוף
מלנפת כדרך גשים לפעמים גם צתולות מכסין
ראשן מפני כיעור ראשן שחין וכה"ג כגון שצאה
צשנים וצושה לילך צצתולה וכו"ו עכ"ל. הרי לן
דמותר לה לצתולה להחלבש כנשואה. וההקפדה
ללעיל היא להיפך מזה דלא נכון שנשואה תחלבש
צאופן שיכולים לטעות בה שהיא צתולה.

- יב -

הוכחה גדולה מחז"ל דכיסוי שערות
הנראה כשערותיה אינו מספיק

ועוד אזכיר ידיעה נכזדה מאוד. והוא שכיסוי
שערות שא"א להכירו אסור מדינא
דגמ', וכל שאינו מוכח להרואה שאשה זו
כיסתה שערותיה הרי היא כפרועת ראש. ע'
משנה דכתובות (טו:): "האשה שנתארמלה או
שנתגרשה היא אומרת צתולה נשאתני והוא
אומר לא כי אלא אלמנה נשאתיך אם יש עדים
שילאה צהינומא וראשה פרוע כתובתה
מאתיים" עכ"ל המשנה. והשתא אם אמת נכון
הדבר שפ"נ שא"א לגזרים להכירה כלל כשר
לכיסוי שערות, איך אפשר לעדים להעיד עליה
שהיתה צתולה ושלאה פרועת ראש, אולי
היתה חצושה פ"נ העשויה צאופן שא"א
לגזרים להצחין שהיא פ"נ וכפי שנתרצה היום,
ואיך יכולים שני עדים לצא לצ"ד ולהעיד
צתורת ודאי שאשה זו ילאה פרועת ראש.
ומאחר דמוציאים ממון ע"פ עדותם מוכרת
מזה דכיסוי ראש שא"א להכירו אינו חשיב
כיסוי ראש ונשואה או אלמנה אסורה לחצוש
כזאת. ולכן יודעים העדים דמאחר דראשה
נראה להם כפרועת ראש ע"כ דהיא צתולה
דאסור לאלמנה לכסות ראשה צדצר כזה.
ומצואר דנשואה ואלמנה חייבין לכסות ראשן
צדצר שאפשר להכיר בו ששערותיה מכוסות.

איזה צתולה יחידה רוצה מטעם הכמוס עמה
להיות נראה כנשואה, או שרוצה להחלבש כדרך
הנשואות לא מלאנו שיש איסור צדצר,
דהטעמים הנזכרים לעיל לא שייכים צזה
(דמחמת יחידה לא יטעו לחשוב על כל נשואה
אולי היא צתולה הנראית כנשואה, ופשוט).
ויש להוכיח כן ממשנה דכתובות (כב:): "האשה
שאמרה אשת איש הייתי וגרשה אני נאמנת
שהפה שאסר הוא הפה שהתיר" עכ"ל. ותמהו
האחרונים דאיך יתכן שלא ידעו שהיא אשת
איש עד ששמעו ממנה (וצמך כדי דיבור
פירשה דעכשיו גרשה אני), הלא נשואה מכסה
ראשה וצתולה שערותיה מגולות וא"כ
ממראיתה ידעו גם צלי אמירתה שהיא נשואה,
ע' פ"ת אה"ע סי' קנ"צ ס"ק ו'.

ולומר דמיירי המשנה צומן שגם הצתולות
נהגו לכסות ראשן דחוק טובא,
דפשוט הדברים היא דצומן המשנה הצתולות
לא נהגו לכסות ראשן, ע' משנה כתובות (טו:):
'אם יש עדים שילאה צהינומא וראשה פרוע
כתובתה מאתיים'. ועוד דהא המחצר (או"ח
סי' ע"ה סע' צ') העתיק דברי הרא"ש שמנהג
הצתולות ללכת צגילוי ראש, ואעפ"כ הציא
משנה זו לדינא צאה"ע סי' קנ"צ סע' ו'.
ולומר דכיסוי השערות שלה היה עשוי צאופן
משוכלל עד שלא היו מכירים בה אם נשואה
או צתולה היא, זהו תירוץ שלא עלה על דעת
הפוסקים (ע' כל הדיעות שמציא הפ"ת שם) צאשר
אסור לנשואה לכסות ראשה צאופן שאינו ניכר
בה אם נשואה או צתולה היא, וכדלעיל.

וע"ז צפ"ת וז"ל "צתשו' חות יאיר סי' קל"ח
מצואר שדעתו דכיסוי הראש לא מיחשב
מעשה כולי האי כמו לצישת צגדי נדות [דלא
מהני אח"כ אמתלא] דדוקא לצישת צגדי נדות
משום שאין אשה מנוולת עצמה בהם כי מאוסים

להוציא ממון שהיתה צחולה ושלם היו שערותיה מכוסות וז"ע לפ"ז הא דנקט האג"מ הנ"ל צאות ג' דס"ל שמספיק צמה שניכר לנשים]. וכן צדין, שהרי תוצת כיסוי שערות היא כדי להסתיר יופי זה של אשה מכל אחד לצד מהצד, כאשר צכח השערות לגרות היצר של הרואה. וזה כמוצן נוגע רק לאנשים שהם בני הרגשה ומושפעים משערות יפות של אשה. ולכן צדק וצדין הכל תלוי איך השערות נראות לאנשים הרואים אותה. וע' לעיל סוף אות ז' ד"ה צנוגע למה שנסתפקו וכו'.

- יג -

ואינו החכם

בשעת חולשה היצר הרע תופס האדם לחטוא בעניני מלבוש - זוהר הק'

דבר נורא איתא צוהר הקדוש פרשת וישב (אות רל"ח) על קרא "ותתפשו צגדו ותאמר שכזה עמי" הנאמר אלל יוסף, וז"ל "מאי אורחיה דיצר הרע כיון דחמי דלית בר נש קאים לקבליה ולאגחא ציה קרצא, מיד ותתפשו צגדו לאמר שכזה עמי, ותתפשו צגדו בגין דכד שליט יצה"ר עליה דבר נש חתקין ליה, וקשיט ליה לצושהי מסלסל בשעריה ה"ד ותתפשו צגדו לאמר אחדצק עמי" עכ"ל.ק. ותרגומו - "כאשר היצר הרע רואה שאדם אינו עלול לעמוד נגדו ולעשות עמו מלחמה, מיד הוא מעוררו ללבוש בגדים יקרים, ומסיתו להיות מסלסל בשערו, ויודע היצר שעי"ז האדם יהא נתפס ויהא שלו. וזהו 'ותתפשו צגדו' הרי הוא תופשו צגדו 'ותאמר שכזה עמי' ומעתה אתה שלי וברשותי" עכ"ל הזה"ק.

ובאמת כן רואים שהרי נשים הלוזשות שייטל ונראות כצנות המיועדות לשידוך הן נשים כשרות בשאר ענינים, וצנוגע לשאר צגדיהן

ואין לדחות דאולי שכלול כזה שא"א להכיר שהיא פ"נ נתאפשר רק צימינו מחמת פיתוח הטכנולוגיה, ואולי צעם פ"נ שעל ידה נראית אשה כפרועת ראש כשר, רק שדבר כזה לא היה אפשר צימי חז"ל, ולכן יכלו העדים להעיד שהיא צחולה. דחיה זו בטעות יסודה, דבאמת כדי לעשות הפ"נ כמרצה טבעי לא משתמשים לזה צסום המצאה טכנולוגי חדשה, רק משתמשים בשערות אדם צלי להכניסם לחומרים חריפים (שהיו עושים כן צכדי להכניה לצציעה) ואין לצועים אותם כלל (ומעיקרא עושים פיהא משערות שצצעם כצצע שערות האשה), ואין לוקחים שערות מכמה נשים לצרפם יחד (אלא כולה מאשה אחת או לכל היותר משתי נשים), וכל השערות מחוצרות להצד של הפ"נ כהדרך שהן גדלין צראש (ולא מהפכין השערות ממטה למעלה) והצד שהיה סמוך להקדקוד הוא הצד שמחצרים להצד וכו', ומחצרים השערות להצד צאופן שיצא מהצד צאופן שדומה ככל האפשר ליציאת השערות מעור הראש.

ומחמת כל אלו הדברים הטבעיים השערות שומרות זוהרן וטבען ויפין. ונוסף לזה התפירה המדוייקת והמצומצמת להיות מכוון לראש האשה, עי"ז הפ"נ נראית טבעית לגמרי וכאילו היא שערות האשה ממש. ובשאר פ"נ מעצדים השערות כדי לצוצען לצצע אחיד וכדי לאחד שערות שונות יחד, וכל פעולות אלו מפקיעים מהם המרצה הטבעי שלהם. ולפ"ז אין שום סיבה שלא היה אפשרי לעשות פ"נ משוכללת לגמרי גם צימי חז"ל. ולכן הראיה צמקומה עומדת, דמוכח ממשנה זו דפשיטא להו לחז"ל דצעינן כיסוי שערות ניכרת וצרורה.

ועוד מצואר משם דמודדים לפי מה שחושצים הגברים ולא צמה שמכירים הנשים, דהרי העדים אנשים הם ואנו מקבלים עדותן

הן לזושות כדת וכדין, והן שומרות כשרות וטהרת המשפחה וכל דבר, ואעפ"כ הינה"ר תופסן צרגע של חולשה בצגד זה (השיטל) ופורלות בזה החומה הצלורה ששומרת על קדושת ישראל, שאשה נשואה ניכרת מיד לכל רואיה ואינה כבת המיועדת לשידוך וד"ל.

והנה בדברי בטלפון עם אשה המינצת פאות נכריות צבורו פארק שבארה"צ, בנסיון להשפיע עליה שאסור לייצג ולקצוץ שייטעל באופן שעי"ז נסתר מעיני הרואה שהיא נשואה וששערותיה מכוסות, היא השיבה לי שהלא זהו כל החכמה ותבונה שביצירתה, שהאשה תדמה לצחולה. ועוד הסבירה לי שכאשר אומרים על שייטעל שהוא יפה מאוד, הכוונה בדיטוי זה הוא שהמתלבש בו נראית כמו צחולה ממש, וכל שהוא יותר כך יותר מדגישים יופי השיטעל. ועוד סיפרה שבתה היתה נשואה כבר הרבה שנים וכבר היה לה בן בגיל י"ד שנים ואעפ"כ דברו אמה שידוך בחשכם (מחמת הכיסוי ראש שעליה שנדמה כ"כ לצחולה) שהיא צחולה. ונסיחתי להסביר לה שלא תרומם מעמדה בזה, ואדרבה כל הסיפור הוא בזיון והרמת יד נגד התורה. וכמה מיאוס ועול יש במצב זה.

- יד -

המסלסל בשערו ועוסק ביפוי בגדיו היצר אומר לו "דידי את" - מדרש

ומצאתי בדרך קצת אחרת מהזוהר במדרש רבה בראשית פכ"ז אות ו' דז"ל שם "א"ר אמי אין ינה"ר מהלך לצדיק אלא באמצע פלטיא, ובשעה שהוא רואה אדם ממשמש צעיניו מתקן שערו מתלח צעקבו (פרש"י מגביה גופו) הוא אומר הדין דידי, מאי טעמא (משלי כ"ו) ראית איש חכם צעיניו (שממשמש ומיפה עיניו) תקות כסיל ממנו

(הינה"ר הנקרא כסיל יש לו תקוה לנצחו) עכ"ל. והכוונה שאין הינה"ר מקרבו לסלסל בשערו וכדומה, אלא שהאדם מחמת גאות עושה כן, ואז קופץ עליו יצרו ואומר לו דידי את. וע' פירוש מהרז"ו שם וז"ל "פי' שאינו בא לפתות אנשים ענוים וננועים שאינם עוסקים בצרכי הגוף ואינם מתחילים להלך בדרכיו כלל אלא מהלכים בצדי דרכו, כי אם מפתה לאנשים המהלכים בדרכיו ועוסקים בצרכי הגוף והם באמצע דרכו, אותם מפתה ומנצח" עכ"ל. [וזה קצת אחרת מהזוה"ק הג"ל שכתב דהיגר גופא מקרבו ללבוש מלבושי פאר ולסלסל בשערו מאחר שידע דעי"ז האדם יהא נתפס ברשעו].

וראיתי בספר במחילות החזו"א עמוד רל"ד שכתב וז"ל "פעם שאלוהו בני ישיבה אחת לדעתו על גידול הצלורית, שפרץ לאחרונה גם בקרב בני-תשחורת דתיים ובני תורה, אם אין בו משום לא מעשה "ובחוקותיהם לא תלכו". אמר להם: "אפילו אין כאן איסור זה, יש בו כדברי המדרש, שהיגר הרע אומר לאדם המסלסל בשערו 'דידי את' עכ"ל. והוא ע"פ המדרש הג"ל.

- טו -

כל עניני העולם נסיונות הם להאדם, ובכלל זה מלבושיו - מסילת ישרים

והנה כהג"ל כבר כתב המסילת ישרים צפ"ג וז"ל "ונצאר עתה פרישות הטוב ונאמר, כי הנה אחר שנתצאר לנו היות כל עניני העולם נסיונות לאדם, וכמו שכתבנו כבר למעלה, והוכחנו בראיות בהתאמת לנו גם כן רוב חולשת האדם וקוצת דעתו אל הרעות, יתברר בהכרח שכל מה שיוכל האדם להמלט מן הענינים האלה ראוי שיעשהו, כדי שיהיה נשמר יותר מן הרעה אשר צרגליהם. כי אין לך תענוג עולמי אשר לא ימשוך אחריו איזה חטא בעקבו.

נעיר ומטעם לא ילצש גצר שמלת אשה.
ומצואר דזהו מתקוני איתמא, ואין שום
חסרון לאשה לעשות כן, דהא על האשה
להקפיד על מראיתה ויפיה. וכן פשוט, דלא
גרע דצר זה מכל שאר קישוטים שהם
להרבות יפיה.

אולם האמת ניתן לומר שגם לזה יש גבול,
וכל שעושה אשה דצר לצורך יופי
שאינו כדרך הנשים, והיא השתדלות מופרזת
להוסיף יופי למעלה מדרך נשים, הוא בכלל
סקר החן והצל היופי. וכגון אשה צת ששים
הלוצשת עצמה כאילו היא צת עשרים, או צת
שבעים הנוצעת שערותיה שחורות ולוצשת כצת
שלושים, כל כזה היא השתדלות מופרזת
הנוצעת מרדיפת הכבוד, ע' להלן סי' ס"ה
אות ג' מש"כ בזה. ולא צדצרים אלו חלק
צנות ישראל הכשרות והעדינות.

- יז -

זעקת גדולי ישראל על השפלת כיסוי
שערות מתפארתה

וְלַהֲלֹךְ שני מכתבים תחומים מגדולי ישראל.
הראשון מגדולי ההוראה של ימינו
שפורסם בחודש תמוז תש"נ ונדפס צס'
מלצושי כבוד (ס"ח:), והשני מגדולי החסידות
של דורנו ונדפס בקובץ הנגע לכת (עמ'
:ד)

"דרך משל: המאכל והמשתה שנוקו מכל
איסורי האכילה הנה מותרים הם,
אמנם מילוי הכרס מושך אחריו פריקת עול,
ומשתה היין מושך אחריו הזנות ושאר דברים
רעים וכו'. המלצושים והקישוטים לא הזהירה
התורה על יופים או על תצניתם, אלא שלא
יהיה צהם כלאים ויהיה צהם צינית, ואז כולם
מוותרים. אמנם מי לא ידע שמלצישת הפאר
והריקמה תמשך הגאווה, וגם הזנות יגבל צה.
מלצד הקנאה והתאווה והעושה הנמשכים מכל
מה שהוא יקר על האדם להשיגו. וכצר אמרו
ז"ל (צרחית צה כ"צ) כיון שרואה היצר אדם
שחולה צעיקצו ממשמש צצגדיו ומסלסל
צשעריו, אומר זה שלי" עכ"ל.

- טז -

מותר לאשה להשתדל להיות נראית
צעירה ממה שהיא, שדרך נשים בכך

ולא יטעה הקורא לחשוב שההקפדה
צלצישת שייטל מהאופנה החדשה
נוצעת מההקפדה שאין לאשה להיות נראית
נעירה ממה שהיא צאמת, דאינו כן, כי אין
שום איסור צזה ואדצרה מצואר דדרך נשים
להשתדל להיות נראית קצת יותר נעירות
ממה שהן צאמת. ע' גמ' שצת (נד.) ואו"ח
סי' ט"מ סע' א' דאסור לאיש לתלוש שערות
לצנות מתוך שחורות צכדי שיהא נראה יותר

הפאה היא כיסוי ראשה של אשה. במה דברים אמורים שאכן ניתן להבחין בה
שהיא פאה. אך אילו נראית מראה שיער טבעי חלוטין, האם נוכל לכנותה
כשם כיסוי שיער הראש הנועד להצניע?

כיסוי הראש בצניעות הוא נור תפארתה ועטרת ראשה של האשה, הרעיה והאם.
מאז ומעולם בא כיסוי הראש להצניע, אך כהיום הפאות האופנתיות בחלקן
הגדול באות להבליט בסגנון והן מטמאות יותר משהן מקדשות.

חבישת פאות אופנתיות נועזות בגזרתן וצורתן ואף בצבען, מגודרות לתורה ולגדרי הצניעות. פאות אלו גורמות במישרין להתפרקות הבושה והסרת המחיצה המבדלת בינו לבין העוול שמעבר. ומהווה גישה והתערבות בעולם שהוא זר מרוחק ומנוגד לתפישתנו, וכל זה בניגוד גמור ליסוד הבית והחינוך היהודי.

מבלי משים, נהפכות נשות ישראל צנועות משועבדות למתכנני האופנה, השואבים רעיונותיהם ממקורות המנוכרים לרוחנו, העושים תורתנו פלסטר, ומביאים אותנו לעשות שקר בנפשנו, להשתמש בכלי הנועד לכיסוי והצנעה, אמצעי למשיכת עין תשומת לב והכשלה. על כן חובה על כל בת ישראל לבדוק לבחון ולברר היטב את כשרות הכיסוי. **בנות** ישראל היקרות, הבה נחזיר כבוד עמרת תפארת לראש בת מלך, ונקפיד לחבוש פאות שקטות עדינות וצנועות.

הגרי"ש אלישיב שליט"א • הגרש"ז אויערבך (שליט"א) זצ"ל
הגרש"ה ואזנר שליט"א • הגר"נ קרליץ שליט"א

החכם

היות כי בעוה"ר נפרץ באחרונה שנשים נשואות לובשות פיאה נכרית הדומה ממש לשער מינים ממינים שונים לא שערום אבותינו, עד שנראין כפרועות ראש ח"ו - הרינו רואים חובה לעצמנו להודיע דעתנו דעת תורה הקדושה כי הדבר אסור מדינא. שאף במקומות שנהגו בפיאה נכרית לא עלתה על הדעת פיאות נכריות כאלו דעשויות בדרך הפרוצות ח"ו עד שאין היכר בין נשואה לפנויה. ועבירה גוררת עבירה ובכגון זה אין שום היתר.

אוצר החכמה

ועוד זאת בדורנו כאשר מחיצת כרם בית ישראל נפרצה, וגדרי הצניעות נהרסו באופן מבהיל, וכל יום קלקלתו מרובה מחבירו על ידי חורשי מזימות ההשחתה מן השפלים ביותר, חובתנו כפולה לעשות משמרת למשמרת נגד המשחיתים לעמוד בפרץ ולהעמיד הדת על תילו.

בנימין יהושע זילבר ב"ב • יצחק צבי בערנפעלד אב"ד חוג ח"ס ב"ב
משה מרדכי בידערמאן האדמו"ר מלאלוב • יואל אדלער אב"ד טורנא
יצחק שלמה אונגער אב"ד חוג ח"ס ב"ב • נחמן כהנא האדמו"ר מספינקא
יוחנן סופר אב"ד ערלוי • ישראל אלטר האדמו"ר מגור
נתן געשטעטנער אב"ד ור"מ פנים מאירות ב"ב • יחיאל יהושע האדמו"ר מביאלא
משה יהושע האדמו"ר מוויזניץ • שמואל הלוי וואזנער אב"ד זכרון מאיר ב"ב